

pedagog på piedestal

Förnuftiga flickors förkämpe.

Kvinnor kan vara lika
förnuftiga som män – det
var Mary Wollstonecrafts
banbrytande idé. Allmän
skolgång för flickor
tillsammans med pojkar
var än mer omvälvande.

TEXT Katarina Bjärvall BILD Pia Koskela

MEST KÄND ÄR Mary Wollstonecraft för sin bok *Till försvar för kvinnans rättigheter*, som har blivit en feministisk och politisk klassiker. Men faktum är att boken, från 1792, även innehåller för tiden närmast revolutionära tankar om utbildning.

Hon föddes 1759 i arbetarkvarteren i Spitalfields i London, där hennes far var verksam inom sidenindustrin. Fadern ville klättra på samhällsstegen genom att stoltsera som jordägare, så familjen flyttade ut på landet. Det skulle bli många flyttar under Marys och hennes fem syskons uppväxt, allt medan fadern förlösade sitt arv på havererade jordbruksprojekt.

Efter några år i en byskola i Yorkshire skaffade sig Mary sina kunskaper på annat sätt, genom vuxna vänner och bekanta som förmedlade litteratur till henne. Sin språkliga förmåga utvecklade hon också genom brevväxling med en nära väninna, Fanny Blood.

Mary Wollstonecrafts första plan inför vuxenlivet var att frigöra sig från det ekonomiska beroendet av sin familj. Så snart hon hade lyckats med det, genom en anställning som sällskapsdam, blev beroendeförhållandet det omvända; efter sin mors död tvingades hon ta hand om sina systrar och periodvis även försörja sin far.

Hennes nästa plan var att bli till nytta. Detta förverkligade hon genom att starta en flickskola i Newington Green i norra utkanten av London, en intellektuell miljö där atmosfären präglades av fritänkande.

Att starta en skola var i denna den allmänna skolgångens gryende tid en inte helt ovanlig lösning för medellösa kvinnor. Det betyder inte att det var enkelt. Sannolikt lånade Mary Wollstonecraft pengar för att driva projektet.

Om hennes egen undervisning finns inte mycket dokumenterat. Men författaren William Godwin, som hon gifte sig med långt senare, skriver i en biografi om sin hustru att eleverna gjorde henne till en bättre människa: "Under all sin

pedagog på piedestal

omfattande lärarverksamhet visade hon aldrig något tecken på vrede. Hennes hjärta var hemvist för varje välvillig känsla, och i sitt umgänge med barn vägledde hon därför enbart av vänlighet och sympati.”

Godwin lyfter också fram att hon i sin lärargärning var till lika delar självsäker och ödmjuk. Hon trodde, skriver han, fast på att hon kunde åstadkomma det hon önskade, samtidigt som hon uppmärksam följde effekterna av sina försök och anpassade sin undervisning därefter.

Det som satte stopp för skolverksamheten var Mary Wollstonecrafts kall att vara till hjälp. Fanny Blood, som hade flyttat med sin man till Portugal, var mycket sjuk och behövde sin väninna vid sin sida. Mary Wollstonecraft reste dit och när hon återvände till England, efter väninnans död, hade skolverksamheten havererat. Hon lade ner skolan.

För att säkra sina möjligheter att skriva tog hon arbete som guvernant i en barnfamilj i Irland. I sin första publikation, en essä med titeln *Thoughts on the Education of Daughters*, betonar hon kvinnans plikter snarare än hennes rättigheter, men hon vill fylla plikterna med ett innehåll som utvecklar samhället. Bland annat ska flickor tidigt få lära sig att ”kombinera sina idéer, jämföra saker som är lika i vissa avseenden och olika i andra”, alltså träna sitt analytiska förnuft.

WOLLSTONECRAFT fortsatte att utveckla sina politiska idéer. Skriften *A Vindication of the Rights of Men* från 1790 blev hennes genombrott som samhällsdebattör. I den försvarar hon den

franska revolutionen året innan, attackerar aristokratin och förespråkar republik.

I Frankrike fanns vid denna tid planer på att införa en obligatorisk statlig skola. Wollstonecraft ville passa på att föra fram vikten av att flickor skulle ges sin rättmätiga plats i skolan såväl som i samhället. Det är bakgrunden till att hon två år senare skrev *Till försvar för kvinnans rättigheter* (som på engelska heter *A Vindication of the rights of Woman*).

I boken kritiserar hon tidens två vanligaste undervisningsformer, hemundervisning och internatskolor. Internaten för pojkar präglas, skriver hon, av översitteri och av lärare som är ”pedantiska tyranner”. Särskilt destruktiv är konkurrensen: ”man har visserligen fått fram en del begåvningar med hjälp av tävlan och disciplin, men det har skett på bekostnad av en mängd andra elevers hälsa och moral”.

Den hos överklassen så vanliga hemundervisningen har hon tidigare talat sig varm för, men nu har hon tänkt om. Den gör barn brådmogna, menar hon, och ger dem för höga tankar om sig själva.

I stället argumenterar hon för en tredje modell: allmän och kostnadsfri dagskola där – och det är det mest omvälvande – flickor och pojkar undervisas tillsammans. Kort sagt, folkskola.

I åldrarna fem till nio år ska även barn från alla samhällsklasser undervisas ihop, skrev Wollstonecraft, men sedan flyttas de elever som vill ägna sig åt andra praktiska ämnen till yrkesskolor. ”Särskilt begåvade eller duktiga elever” ska i stället gå i en så kallad fortsättningsskola med ämnen som klassiska språk, naturvetenskap, politik och skönlitteratur. Där kan de fortsätta till myndig ålder.

Skolbyggnaden ska i idealfallet vara omgiven av ett stycke mark, där eleverna kan ägna sig åt motion, gymnastik och lek. Undervisningen i vissa ämnen – religion, historia och politik – kan ske genom samtal. Läraren ska inte bestraffa eleverna, utan ”sunda rättvisepprinciper” ska i stället inpräntas mellan de jämnåriga. Men den som inte följer skolans regler ska tvingas sluta.

Mary Wollstonecraft hade, bland annat genom sitt arbete som guvernant, sett hur rika kvinnors liv ofta präglades av självisk fåfänga och overksamhet. Liksom i sin skrift om döttrars utbildning lyfter Wollstonecraft fram kunskap och förnuft som lösningen: ”Gör kvinnorna till förnuftiga varelser och fria medborgare så blir de snart goda hustrur och mödrar” – en reaktionär drivkraft i dag, men progressiv på 1700-talet.

Wollstonecrafts egna livsval skvallrar om att hon själv inte såg livet som hustru och mor som tillräckligt tillfredsställande.

I stället kan man förmoda att det faktum att hon betonade kvinnans plikter bottnade i att hon förstod att tiden inte var mogen för verkligt moderna idéer, baserade på flickors behov av utveckling för deras egen skull.

Trots hennes relativa försiktighet blev kritiken stark, framför allt mot tanken att flickor och pojkar skulle undervisas tillsammans. Kritikerna lyfte fram risken för att de skulle fatta tycke för varandra, men Wollstonecraft vände det till en möjlighet: det kunde leda till tidiga äktenskap, "vilket är nyttigt för både hälsan och moralen". Här syftar hon av allt att döma på ett aktivt sexliv, för vilket äktenskap var ett formellt villkor.

En av tidens giganter som hon gick i polemik med var filosofen Jean-Jacques Rousseau. Hon kritiserade hans uppfattning att kvinnor och män skulle uppfostras olika och hans märkliga argument att kvinnor genom avskildhet skulle kunna behålla sin makt över männen. Kvinnor ska inte ha makt över männen utan över sig själva, slog Wollstonecraft fast med en övertygelse som visade på djupare demokratisk förankring.

Det finns andra teman där Wollstonecraft verkar landa rakt i dagens skoldebatt. Hon skriver till exempel att målet för skolan ska vara att fostra många goda samhällsmedborgare, inte enskilda genier: "Det gagnar inte samhället att man för fram ett fåtal snillen på bekostnad av det stora flertalet." Hon tycks också ta ställning i frågan om en skolmarknad när hon beskriver hur "rivaliserande skolor lägger ut sina lockbeten för att dra till sig uppmärksamheten från fåfänga fäder och mödrar, som enbart är intresserade av att deras barn ska överglänsa grannarnas". Wollstonecrafts lösning är att skolan ska vara statlig.

Till försvar för kvinnans rättigheter väckte stor uppståndelse när den kom ut i England. Wollstonecraft fick inte bara fiender utan också nya vänner. Hon bosatte sig i Paris, som fortfarande skakades av omvälvningarna efter revolutionen. Där mötte hon en amerikansk äventyrare och affärsman, Gilbert Imlay. "Hon var som en orm på klippan när den ömsar skinn och åter visar sig med glansen, smidigheten och den spänstiga aktiviteten från sin lyckligaste tid", skriver senare Godwin om sin hustrus möte med Imlay.

Mary Wollstonecraft födde Imlays barn, dottern Fanny, men hennes relation med honom blev olycklig. Hon gjorde två självmordsförsök innan han slutgiltigt övergav henne.

UNDER DENNA SVÅRA tid gör Wollstonecraft en resa till Sverige, Norge och Danmark. Syftet är att reda ut några affärer åt Imlay och på så vis återvinna hans gunst, men resultatet blir att hon ger ut en reseskildring, i form av brev till Imlay, som ska komma att ses som hennes stilistiskt mest lyckade verk. Det är också paradoxalt nog den boken som får författarkollegan William Godwin att bli förälskad i henne.

"Det var vänskap som smälte till kärlek", skriver Godwin i sin biografi över Mary Wollstonecraft. När hon blir gravid gifter de sig, trots att båda har reservationer mot äktenskapet som institution. I en utdragen förlossning sommaren 1797 föder Wollstonecraft sin andra dotter, som får hennes namn, men avlider samtidigt av blodförlust.

Bara några dagar efter sin hustrus bortgång sätter sig Godwin ner och skriver om henne. Boken – dramatisk, kort och hjärtskärande, precis som hennes liv – ges ut inom några månader. Mary Wollstonecraft är en intellektuell berömdhet och det finns en efterfrågan på detaljer om hennes liv.

Mary Wollstonecrafts nära eftermäle präglades av avståndstagande. Men dottern Mary, som under namnet Mary Shelley 1818 skrev den gotiska romanen *Frankenstein*, förvaldade sin mors intellektuella arv och bidrog till att sprida hennes idéer. Ändå var det först vid slutet av 1800-talet, då feministerna som Virginia Wolf hyllade henne, som tiden var mogen för att hennes böcker skulle publiceras i nya upplagor.

Det är tydligt att Mary Wollstonecrafts visioner om skolan i dag till stor del har förverkligats. Men kanske beror det inte främst på att skolutvecklarna har tagit till sig hennes idéer utan på att hon var så sällsynt framsynt i frågan om vilken väg skolan av nödvändighet måste ta.

Katarina Björvall är frilansjournalist.
pedagogiska.magasinet@lararforbundet.se

MARY WOLLSTONECRAFT

Den engelska samhällskritikern Mary Wollstonecraft (1759–1797) fick sitt genombrott då hon 1790 försvarade den franska revolutionen i sin bok *A Vindication of the Rights of Men*. Störst betydelse har hon dock haft som författare av storverket *A Vindication of the Rights of Woman* (*Till försvar för kvinnans rättigheter*). Där utvecklar hon upplysningens ideal till att omfatta även kvinnorna. Sedan 1960-talet ses boken som en feministisk klassiker.

ATT LÄSA

William Godwin *Mary Wollstonecraft, författaren till Försvar för kvinnans rättigheter, en minnesteckning*, h:ström text & kultur 2009.
Elizabeth Laurin-Cederschiöld *Alla tiders kvinna*, Carlssons 1997.
Mary Wollstonecraft *Brev skrivna under en kort vistelse i Sverige,*

Norge och Danmark, Tiden 1978.
Mary Wollstonecraft *Till försvar för kvinnans rättigheter*, Ordfront 1997.

Mary Wollstonecraft *Thoughts on the Education of Daughters* (i *The Works of Mary Wollstonecraft* vol 4), original 1787.